

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
ПІД ВПЛИВОМ КРИЗИ ЄВРОЗОНИ. ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

КИЇВ - 2012

Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони. Висновки для України - К.: НІСД, 2012. - 43 с.

Автори:

Снігир О.В. – завідувач сектору Європи відділу зовнішньої політики, кандидат політичних наук

Гуцал С.А. – головний спеціаліст сектору Європи відділу зовнішньої політики

Європейський інтеграційний проект сьогодні перебуває у важливій фазі свого розвитку. Перед державами-членами Європейського Союзу стоїть необхідність прийняття політичних рішень, без перебільшення, переломного характеру для виведення ЄС з кризи. Успішний вихід Євросоюзу з кризи із збереженням його цілісності означатиме подальше поглиблення політичної та економічної інтеграції. Водночас складність проблеми зумовлює високу ймовірність розвитку подій за іншим сценарієм.

Питання трансформації Євросоюзу під впливом сучасної т.зв. «європейської кризи», точніше було б сказати – кризи єврозони, становить для України першочерговий інтерес як з точки зору визначення можливих наслідків для співробітництва між Україною та ЄС, так і в контексті отримання теоретичного досвіду співіснування суверенних економік в умовах єдиного ринку.

Причини кризи єврозони відносять переважно до економічної сфери. Водночас більшість експертів сходиться на тому, що ця криза виходить далеко за межі економіки і також має політичний характер, оскільки вона спричинена як зовнішніми впливом світового економічного спаду, так і особливостями внутрішньої політики ЄС і держав-членів ЄС в економічній та соціальній сферах. Розробка сценаріїв виходу ЄС з кризової ситуації, ймовірно, включатиме в себе реформи, спрямовані в тому числі на внесення змін до правил функціонування єдиного європейського ринку та Європейського монетарного союзу.

Для того щоб краще зрозуміти причини сучасної кризи єврозони та можливості виходу з неї, необхідно звернути увагу на особливості створення та функціонування Єдиного ринку та Європейського монетарного союзу.

Економічна інтеграція на європейському просторі розглядалася державами-членами ЄС як важливий інструмент стимулювання економічного зростання. У 90-ті рр. ХХ століття серед держав-членів ЄС виник запит на усунення перешкод на шляху вільного переміщення капіталу, що мало відбутися через запровадження єдиної валюти. На той час в рамках

обговорення аспектів функціонування єдиного ринку пріоритет надавався питанням контролю інфляції та посиленню бюджетної дисципліни. При цьому практично не приділялася увага питанням економічного зростання та зближення політик держав-членів в соціально-економічній сфері. На критичні зауваження щодо недостатності фактичного зближення в економічній політиці держав-членів ЄС прихильники якнайшвидшого створення монетарного союзу відповідали тим, що ризики зникнуть за умов співіснування держав в єдиному економічному просторі, що спонукатиме уряди до фактичної конвергенції економічних політик¹. Додатковим позитивним чинником розглядалися можливості для вільного переміщення капіталу, внаслідок чого у відстаючих регіонах мали виникнути нові імпульси до економічного зростання.

Європейський монетарний союз (ЄМС) був створений Договором про утворення Європейського Союзу (Маастрихтським Договором) 1992 р. Цим же договором було визначено статус Європейського Центрального Банку (ЄЦБ), який відповідав за монетарну політику ЄС та посилення координації національних фіскальних політик. Маастрихтським Договором також були вперше представлені «Головні орієнтири в економічній політиці»² (Broad Economic Policy Guidelines), які задумувалися як система координації економічних політик держав-членів ЄС, однак так і не стали ефективним інструментом колективного впливу.

Довідково: Документ «Головні орієнтири в економічній політиці» у 1993 р. був спробою створити *систему координації економічних політик держав-членів ЄС*. З того часу документ неодноразово переглядався та оновлювався згідно актуальної економічної та політичної ситуації. Необхідність дотримання положень «Головних орієнтирів» сьогодні закріплена в Ст.121 Договору щодо функціонування Європейського Союзу³. Зокрема, зазначається наступне «Держави-члени повинні розглядати свої економічні політики як спільну справу та повинні координувати їх в межах Ради ЄС». «Головні орієнтири в економічній політиці» фактично були документом, згідно з яким держави-члени та Євросоюз загалом мали узгоджувати

¹ Maria João Rodrigues. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung. June 2012. P.5 (p.20). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

² Broad Economic Policy Guidelines and Convergence Report]. [Електронний ресурс – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication7949_en.pdf

³ Consolidated Version of The Treaty on The Functioning of The European Union. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF>

весь комплекс своїх економічних політик. «Головні орієнтири» мали відігравати центральну роль в системі координації економічної політики, надаючи рекомендації, які створюють основу для економічної політики як в державах-членах, так і в ЄС загалом. При виробленні рекомендацій повинні були враховуватися особливості розвитку кожної держави-члена та поточний розвиток ситуації.

«Головні орієнтири в економічній політиці» були документом виключно рекомендаційно-декларативного характеру і не передбачали ніяких санкцій за невиконання державами домовленостей, що були досягнуті на загальноєвропейському рівні. Зокрема, не існувало інституції, у чию б компетенцію входило накладання санкцій, не було також визначено чітких критеріїв для застосування можливих санкцій. В передмові до документу говориться: «Звичайно, успіх критичним чином залежить від дотримання зобов'язань держав-членів, оскільки вони залишаються відповідальними за власну економічну політику⁴». Сьогодні є очевидним те, що держави-члени не завжди слідували принципу глибокої конвергенції власних економічних політик, який передбачав також і структурні реформи в соціальній та економічній сфері.

Подальші домовленості між державами-членами мали такі самі недоліки, зокрема, ніколи не були задіяні санкції, які передбачалися Пактом стабільності та зростання (прийнятий у 1997 р.).

Довідково: Пакт стабільності та зростання був прийнятий з метою посилення та дотримання фінансової дисципліни в ЄМС. Держави-члени, що запроваджували євро мали відповідати Маастрихтським критеріям, а Пакт мав забезпечити дотримання цих критеріїв і після вступу до євросони. Маастрихтські Критерії передбачали: дефіцит річного бюджету на вище за 3 % ВВП; національний борг не вище за 60 % ВВП, або близько того.

Прийняття Пакту стабільності та зростання було ініційоване Німеччиною. Політика утримання інфляції на низькому рівні була частиною економічної політики Німеччини з середини 1990-х і німецький уряд сподівався не допустити інфляційного тиску на європейську економіку з боку інших національних урядів. Водночас саме Німеччина і Франція фактично нівелювали дієвість цього Пакту, коли не допустили застосування санкцій до самих себе.

Пакт стабільності та зростання критикували також за незабезпечення потрібного рівня контролю за відповідністю декларованих показників справжньому стану речей. Зокрема, економіст Антоніо Мартіно зазначав:

---

⁴ Broad Economic Policy Guidelines and Convergence Report. [Електронний ресурс – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication7949_en.pdf

«Бюджетні обмеження, запроваджені із введенням євро були необхідними, але неефективними, оскільки є достатньо свідчень щодо фінансових хитрощів, до яких вдавались країни, що бажали ввійти до єврозони, для того, щоб зберегти низький показник інфляції та рівень бюджетного дефіциту на рівні 3 %, та щодо негайного відходу від цих правил, як тільки країна опинялася у євроні»⁵.

Такі критичні зауваження дають підстави зробити висновок про те, що *процес економічної інтеграції в ЄС був достатньо забезпечений теоретичними рекомендаціями, але не мав механізмів контролю та стимулів до виконання зобов'язань. Виконання загальноприйнятих положень ставало фактично предметом внутрішньої політики та повністю залежало від доброї волі держави-члена.*

Відсутність практичної реалізації прийнятих стратегічних рішень призвела до того, що на початку XXI століття ЄС гостро відчував потребу стати «більш динамічним та конкурентноздатним на світовій арені». У 2000 р. була прийнята «Європейська стратегія стабільності та зростання» або Лісабонська стратегія, яка визначала стратегічну мету ЄС на наступне десятиліття – «стати найбільш конкурентною та наукоємною економікою в світі, спроможною до сталого економічного зростання з більшою кількістю та кращою якістю робочих місць та більшою суспільною згуртованістю»⁶. Для досягнення цієї мети планувалося зосередити діяльність на наступних напрямках: інвестиціях в науку, освіту, дослідження та інновації; завершенні створення єдиного ринку; оновленні систем соціального забезпечення; використанні макроекономічної політики для посилення сталого зростання. Останній напрям мав стати основою для вироблення сильних директив в економічній політиці. Але перетворення його на більш докладну стратегію зустріло супротив з боку національних урядів, справжнім наміром яких залишалося збереження автономії в економічній сфері та пріоритет

⁵ Antonio Martino. Milton Friedman and the Euro. Cato Journal, Vol.28, No.2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cato.org/pubs/journal/cj28n2/cj28n2-10.pdf>

⁶ Presidency Conclusions. Lisbon European Council. 23 And 24 March 2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm

переважання фіскальної політики над усіма іншими економічними та соціальними політиками⁷. Пріоритетним завданням національних урядів було внутрішньополітичне питання – забезпечення зростання рівня життя населення, чому могло суттєво завадити здійснення необхідних структурних реформ в економічній та соціальній сферах.

Лісабонська стратегія, навіть після її перегляду та оновлення у 2005 р., так і не стала тим амбіційним проектом перетворення ЄС на світового лідера, яким задумувалась, а проявила слабкі сторони функціонування ЄС як єдиної економічної та політичної системи і знову актуалізувала потребу проведення як структурних реформ в державах-членах ЄС, так і необхідність вжиття заходів для посилення політичної та економічної конвергенції між державами-членами ЄС.

З початком економічної кризи у 2008 р. ЄС запроваджує Європейський план відновлення, а на заміну Лісабонській стратегії приймається Стратегія «Європа 2020»⁸. Головними темами загальноєвропейських дебатів на цей раз стали: посилення координації між національними пакетами реформ, створення нових європейських інструментів для посилення загальноєвропейських інвестицій головним чином у розвиток зеленої економіки та перекваліфікацію професійних кадрів. Дискусія навколо бюджетної політики точилася між двома протилежними підходами: з одного боку наголошувалося на необхідності забезпечення ключових потреб в інвестиційній сфері та створення робочих місць, з іншого боку висловлювалася думка, що вихід з економічної кризи повинен бути знайдений через політику жорсткої економії.

На фоні цієї дискусії Єврокомісія запропонувала реформи у сфері європейського економічного врядування. Пропозиції стосувалися вироблення Національних програм реформ на основі поєднання положень Стратегії

---

⁷ Maria João Rodrigues. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung. June 2012. P.6 (p.20). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

⁸ EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth / Communication from the Commission. Brussels, 3.3.2010, COM(2010) 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>

«Європа 2020» з Пактом зростання та стабільності та Програмами стабільності та конвергенції. Таким чином мала відбутися фіскальна консолідація та поєднання порядку денного зростання з порядком денним впровадження структурних реформ⁹. Однак практично всі заходи, спрямовані на вирішення економічних проблем, залишалися неуспішними через політичні та фінансові обмеження.

Невдача Лісабонської стратегії та подальших кроків на цьому напрямку в ЄС знаходить своє пояснення у висновку Звіту Групи високого рівня під головуванням Віма Кока: «Через структурну слабкість та низькі вимоги національні економічні перетворення здійснювалися на недостатньому рівні, що, в свою чергу, суттєво ускладнювало імплементацію Лісабонської стратегії... Необхідно зауважити, що багато держав-членів не достатньо серйозно поставилися до виконання спільних домовленостей...»¹⁰. Фактично ЄС не мав необхідних інструментів стимулювання держав-членів до виконання взятих на себе зобов'язань, при цьому помилковим виявився розрахунок на те, що всі без винятку національні уряди держав єврозони з однаковою наполегливістю та відповідальністю здійснюватимуть необхідні внутрішні реформи з метою підвищення ефективності та конкурентноздатності як власних економік, так і ЄС загалом.

Таким чином, одним з ризиків в ході створення ЄМС стало очікування на добровільне та сумлінне виконання державами-членами досягнутих домовленостей, чого по-суті не відбувалося. Водночас первинним і постійним пріоритетом урядів держав-членів залишалося підвищення рівня життя населення. Європейський монетарний союз створював для цього додаткові можливості, в тому числі у вигляді дешевих кредитних ресурсів. Поєднання дешевого грошового ресурсу з неефективним економічним

⁹ Maria João Rodrigues. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung. June 2012. P.7 (p.20). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

¹⁰ «Facing the Challenge. The Lisbon strategy for growth and employment.» Report from the High Level Group chaired by Wim Kok. November 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment_report_from_the_high_level_group.pdf

врядуванням урядів окремих держав-членів єврозони стало вирішальним чинником для виникнення європейської кризи у тому вигляді в якому ми її сьогодні спостерігаємо. Найбільш яскравим прикладом можна назвати Грецію, яка у 2009 р. оголосила про загрозу банкрутства та попросила про допомогу.

Боргова криза Греції¹¹ демонструє не лише наявність вад у системі функціонування єврозони, але й те, як невдале економічнерядування окремої держави може впливати на економічний розвиток єврозони загалом. Сьогодні саме навколо цієї проблеми точаться основні дебати в ЄС і приймаються рішення, що матимуть вплив на подальший економічний та політичний розвиток Європейського Союзу.

В рамках сьогоднішньої європейської кризи прийнято виокремлювати:

- фінансову та боргову кризу, що сконцентрована в Греції, однак помітна також і в Південній Європі та Ірландії;
- кризу конкурентноздатності, що проявляється у великому та тривалому дефіциті торговельного балансу, який спостерігається на периферії єврозони, та у навіть більшому дисбалансі поточних витрат всередині єврозони загалом;
- банківську кризу, що вперше проявилася в Ірландії, однак наразі розповсюджується по всій євразоні через зростання занепокоєння щодо суверенних платоспроможностей.

Як вже зазначалося, головна увага держав-членів ЄС при запровадженні єдиної валюти була сфокусована на показниках бюджетної дисципліни та контролі рівня інфляції. Економічний та монетарний союз, запровадження євро та заснування ЄЦБ стали елементами великого та амбіційного проекту, який залишався, водночас, незавершеним, адже не був створений фінансовий союз. Країни євразони були політично не готові для

---

¹¹ Сьогодні структура сукупного грецького боргу об'ємом в 352 млрд євро є наступною: 205 млрд євро – це борги держави перед внутрішніми кредиторами (приватними банками, як грецькими, так і іноземними, страховими організаціями, інвестиційними та іншими фондами); 90 млрд євро – об'єм виданих Греції кредитів в рамках пакетів допомоги; 55 млрд євро – кредити надані Греції ЄЦБ.

запровадження наднаціональних інституцій з економічного управління. Не було також передбачено жодної значимої координації у сфері економічних політик, а питання необхідності здійснення структурних реформ задля подальшого зближення економічних політик держав-членів зустрічало відчутний супротив з боку національних урядів. Відповідно, Європейський Монетарний Союз поставав як структура з потужним монетарним аспектом та слабкою економічною конвергенцією.

Відсутність глибокої координації економічних політик та інституційна незавершеність спільного економічного простору заклала диспропорції в економічний розвиток держав єврозони. В результаті запровадження євро в євроні зібралися разом економіки різного типу. Переважна більшість європейських країн залишалася в рамках традиційної соціал-демократичної економічної моделі з високими соціальними витратами та негнучким ринком праці, що зумовлювало високу вартість робочої сили та знижувало конкурентноздатність їхніх економік. Негативні демографічні тенденції та масове перенесення промислових виробництв в азіатські країни погіршувало економічну ситуацію в Європі. За цих умов із створенням єврозони уряди європейських країн отримали доступ до значних кредитних ресурсів, не маючи власних зобов'язань щодо проведення структурних реформ в економіці та соціальній сфері (зокрема, мова йде про трудове законодавство, грошово-кредитну політику, податкову політику та політику державних витрат). В той же час, інструменти впливу Європейської Комісії на бюджетну політику держав-членів ЄС були досить обмежені. Таким чином, виникли додаткові умови для проявлення кризи конкурентноздатності в євроні.

Довідково: успішність німецької економіки на фоні економічних складнощів в інших країнах єврозони пояснюється¹² вищою конкурентоспроможністю Німеччини, що була досягнута шляхом реформ на ринку праці ще в 1990-ті роки. Ці реформи були спрямовані на зниження вартості виробництва без девальвації німецької марки¹³. Специфічна податкова політика Німеччини, що зумовлювала високі податки на

---

¹² Павел Кухта. Причины европейского кризиса. 22.02.2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://economics.lb.ua/world/2012/02/22/138102_prichini_evropeyskogo_krizisa.html#comm-936964

¹³ Девальвація німецької марки була не можлива через політику утримання курсів європейських валют стабільними по відношенню одна до одної в рамках підготовки до впровадження єдиної європейської валюти.

витрати та низькі на прибутки від заощаджень сприяла здешевленню кредитних грошей, що в свою чергу підвищувало прибутковість бізнесу. Водночас недостатній внутрішній попит стимулював німецький бізнес до експансії на зовнішні ринки. ФРН є однією з найбільш потужних країн-експортерів промислових товарів: з 1986 по 2008 рр. Німеччина 10 разів посідала 1-е місце у світі за обсягами експорту, однак в 2009 р. поступилася Китаю, а в 2010-2011 рр. посіла 3-тє місце, лише незначно відставши від США¹⁴.

Сьогодні економіка ФРН є сильно орієнтованою на експорт (частка експорту у ВВП у 2011 р. становила 41,3 %) ¹⁵, динаміка якого все більшою мірою залежить від торгівлі з т.зв. новими центрами зростання. Водночас 59 % (2011 р.; 60,3% – у 2010 р.) ¹⁶ загальних обсягів зовнішньоторговельного обороту ФРН припадають на внутрішній ринок Євросоюзу.

Криза конкурентоздатності європейських країн та доступ до дешевих кредитних ресурсів в рамках єврозони призвели до утворення дисбалансу фінансових рахунків країн єврозони (див. Додаток 1) та накопичення великих публічних та приватних боргів ¹⁷ у перші роки обігу євро та під час глобальної фінансової кризи у 2008 р. З початком Великої Рецесії економічні скорочення та втрата невірно оцінених фінансових вливань у периферію продемонстрували недостатність рівня економічної інтеграції в євроні та викликали негативну реакцію ринків, яку ми спостерігаємо і сьогодні. За даними європейського бюро статистики Eurostat, в цілому за 2010-2011 рр. економіка 27 країн ЄС сповільнила темпи зростання на 0,5 % та продовжує скорочуватись. В 2013 р. прогнозується невелике зростання (до 1,3 %) ¹⁸.

Фактично на порядку денному країн єврозони стоять два завдання:

1. вирішення проблеми боргових зобов'язань всередині єврозони;
2. усунення недоліків функціонування єврозони з метою недопущення в майбутньому подібних криз.

Щодо першої проблеми, то існує два погляди на її вирішення. Один з них говорить про необхідність відмови від монетарного союзу, що дозволить застосувати для виходу з кризи класичний метод девальвації національної

¹⁴ World Trade Report 2012 // World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report12_e.pdf - P. 25

¹⁵ <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Aussenhandel/Aktuell.html>

¹⁶ <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/Aussenhandel/Handelspartner/Aktuell.html>

¹⁷ Особливо великі борги виникли у країн т.зв. «периферії» - Греції, Іспанії, Італії, Португалії та Ірландії. В Греції борги були накопичені урядом, в Іспанії, Португалії та Ірландії криза проявилася внаслідок спекуляцій на ринку нерухомості.

¹⁸ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00115&language=en>

валюти. Противники такого підходу стверджують, що дефолт Греції та її вихід з єврозони матиме катастрофічні наслідки для Європи як в економічному, так і в політичному та гуманітарному аспектах. Попередні розрахунки економічних втрат від можливого виходу Греції з єврозони визначаються у критично велику для європейців суму – понад один трильйон євро¹⁹. Політико-психологічні наслідки такої події можуть мати руйнівні наслідки для європейського проекту в цілому.

Водночас, якщо ще навесні 2012 р. дефолт Греції та її вихід з єврозони сприймався в ЄС як неприйнятний, то сьогодні думки щодо доцільності та ймовірності такого варіанту розвитку подій звучать все частіше. Так, за неофіційною інформацією, в Міністерстві фінансів Німеччини створена аналітична група, що прораховує наслідки можливого виходу Греції з єврозони. Прихильники такого розвитку подій вважають, що результат економічної програми реструктуризації грецьких боргів буде короткочасним і її доведеться переглядати знову і знову, врешті-решт, це обов'язково призведе до дефолту, тільки на ще більш низькому економічному рівні²⁰. Вважається також, що грецька економіка не зможе посилити свою конкурентноздатність, перебуваючи в євзоні.

Одну з головних небезпек виходу Греції з єврозони вбачають у тому, що це викличе паніку на фінансових ринках, яка призведе до ланцюгової реакції неплатоспроможностей тих держав-членів єврозони, що знаходяться у складному економічному становищі. Загальні ризики та втрати складно піддаються обрахунку, оскільки в результаті похитнеться довіра інвесторів до євро як стабільної валюти.

Найбільш категоричним противником виходу Греції з єврозони та повернення до драхми сьогодні є сам грецький уряд. В цьому випадку, за словами Антоніо Самараса, прем'єр-міністра Греції, країну очікують дуже важкі соціально-економічні наслідки. Представники німецького

---

¹⁹ Implications of a Disorderly Greek Default and Euro Exit. IIF Staff Note: Confidential. February 18, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.athensnews.gr/portal/11/53784>

²⁰ Експерти не вірять у те, що Греція здатна уникнути дефолту. <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/02/21/270125>

Християнсько-демократичного союзу (ХДС) (Міхаель Майстер – віце-голова ХДС в Німецькому Бундестазі та депутат Армент Лашет) висловлювали занепокоєння тим, що можливий вихід Греції з єврозони може дестабілізувати ситуацію в східному Середземномор'ї та навіть призвести до нестабільності всередині НАТО.

Сьогодні зрозуміло, що вихід Греції не виправить усіх структурних помилок в ЄМС, але може мати дуже негативні наслідки, і тому пошук рішення ведеться через реструктуризацію грецьких боргів та реалізацію Афінами відповідних реформ.

Довідково: 21 лютого 2012 р. на зустрічі міністрів фінансів країн єврозони було погоджено програму фінансової допомоги Греції. Головними домовленостями були наступні:

- списується більше 53 % суми боргу (майже 100 млрд євро) Греції перед приватними кредиторами;
- до 2020 р. рівень зовнішнього боргу Греції має бути зниженим зі 160 % ВВП до 120,5 %;
- в рамках програми фінансової допомоги Греція отримає від ЄС кредит у розмірі близько 130 млрд євро, якщо буде виконувати програму, розраховану до 2014 р.;
- в 2012 р. бюджетні витрати Афін додатково скорочуються на 325 млн євро. Планується, що економія має бути досягнута за рахунок скорочення бюджетів оборонного відомства, міністерства охорони здоров'я та місцевих органів влади;
- протягом двох місяців в національне законодавство Греції буде включене положення згідно якого обслуговування зовнішнього боргу стане пріоритетним завданням уряду. В майбутньому ця норма також має бути внесена у Конституцію країни;
- Греція має лібералізувати свій ринок праці та приймає план скорочення держвидатків, що передбачає скорочення на 15 тис. робочих місць в державному секторі та зниження мінімальної зарплати з 751 до 600 євро;
- фінансова політика Греції буде знаходитись під постійним моніторингом спеціальної робочої групи, що складатиметься з експертів Єврокомісії та держав єврозони.

Для отримання грошової допомоги (першого траншу у 31 млрд євро із 130 млрд євро) Греція повинна підтвердити виконання програми відновлення економіки та покращення бюджетних показників, зокрема скорочення витрат бюджету на 11,5 млрд євро протягом 2013-2014 рр. Спроможність Греції досягти поставлених цілей буде оцінена в першому звіті «трійки» кредиторів Греції – ЄЦБ, ЄК, та МВФ, що має бути опублікований на початку жовтня 2012 р. Без цього звіту Греція не зможе отримати фінансову допомогу в рамках другої програми порятунку країни від дефолту.

Сьогодні грецький уряд просить відстрочку для скорочень на два роки через глибшу, ніж очікувалося, економічну рецесію (борг Греції складає більше 300 млрд євро, вже 5-й рік триває економічна рецесія, в травні 2012 р. безробіття становило 23,1 %). Це викликає різко негативну реакцію з боку Німеччини та Франції, оскільки невиконання досягнутих раніше складних домовленостей може викликати негативну реакцію на європейських фінансових ринках. Питання економічних рейтингів та реакції фінансових ринків, а також їх вплив на економіку в ЄС, на думку експертів, вже вийшло за межі суто економічної сфери та перейшло до сфери політичної. Зокрема вважається, що ризик зниження економічного рейтингу став постійним тиском на уряди, обрані демократичним шляхом²¹.

Довідково: 3 вересня 2012 р. Moody's змінило прогноз кредитного рейтингу Європейського Союзу зі стабільного на «негативний». Сам рейтинг при цьому залишився незмінним – на найвищому можливому рівні AAA. Негативний прогноз, на думку аналітиків агентства, обумовлений тим, що раніше так само були оцінені перспективи найбільших економік Євросоюзу – Німеччини, Великобританії, Франції і Нідерландів. Агентство попередило, що кредитний рейтинг ЄС може бути знижено, якщо якась із країн ЄС виявиться неплатоспроможною внаслідок боргової кризи. Зниження кредитного рейтингу провідними агентствами, як правило, спричиняє зростання відсотків за облігаціями, що може сприяти поглибленню боргової кризи²². Примітним є те, що вже 4 вересня ц.р. торги на європейських фондових ринках мали негативну динаміку, європейські індекси впали, що говорить про те, що інвестори почали виводити капітал з європейських активів, активно інвестуючи в американський долар, на що той відреагував зростанням на 0,15 %.

Поряд із потребою вирішення поточних економічних проблем країн єврозони для ЄС актуальним залишається питання внесення системних змін у функціонування єврозони з метою недопущення в майбутньому подібних криз. Під впливом економічної кризи держави-члени ЄС роблять кроки на шляху посилення інституційної складової економічної інтеграції.

З жовтня 2008 р. почали проводитися регулярні зустрічі єврогрупи (міністрів фінансів країн-членів єврозони), під час яких обговорюється політика врядування в єврозоні.

---

²¹ Maria João Rodrigues. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung. June 2012. P.13 (p.20). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

²² Moody's погіршило прогноз рейтинга Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/09/04/286864>

У 2009 р. було ухвалене рішення про створення нової наднаціональної архітектури нагляду та контролю за фінансовими ринками, основу яких мали складати Європейська рада аналізу системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)) та Європейська система фінансових контролерів (European System of Financial Supervisors (ESFS))²³. Головним завданням цих інституцій є нагляд за діяльністю банків, фінансових і страхових компаній, пенсійних фондів. Рішення цих інституцій мають рекомендаційний характер.

У 2010 р. приймається рішення про створення двох тимчасових структур: Європейського фінансового стабілізаційного механізму (ЄФСМ) для ЄС-27 та Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) для зони євро. У липні 2011 р. досягнуто домовленості щодо об'єднання цих двох структур в одну інституцію – Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ), що має запрацювати у 2013 р.

Довідково: функції ЄСМ полягатимуть у наданні підтримки країнам єврозони в разі необхідності забезпечити фінансову стабільність. ЄСМ матиме широкий інструментарій підтримки, зокрема: надання кредитів своїм членам, забезпечення превентивної фінансової підтримки, купівля бондів країн-членів на первинних та вторинних ринках та забезпечення кредитної лінії для рекапіталізації фінансових інституцій. Рішення прийматимуться одностайно, у випадках невідкладності прийняття рішень – за підтримки не менш 85 % членів. Максимальний об'єм кредитної лінії ЄСМ регулярно переглядатиметься, поточний сукупний об'єм ЄСМ та ЄФФС складає 500 млрд євро.

Важливий крок у сфері поглиблення економічної інтеграції ЄС було здійснено 2 березня 2012 р. – 25 з 27²⁴ держав-членів ЄС підписали «Договір про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі»²⁵ і таким чином зробили крок у напрямку **створення фіскального союзу**. Метою цього договору, відомого ще під назвою Бюджетний / Фіскальний Пакт, є забезпечення фінансової дисципліни та подолання боргової кризи в регіоні. Головним положенням є зобов'язання держав-підписантів прийняти на національному (бажано – конституційному)

²³ Див. детальніше в аналітичній записці НІСД «Особливості інтеграційних процесів в ЄС на сучасному етапі: інституційні зміни в системі забезпечення політичної та економічної стабільності», автор О. Резнікова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/598/>

²⁴ Великобританія і Чехія утримались від підписання цього Договору.

²⁵ Treaty On Stability, Coordination And Governance In The Economic And Monetary Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.european-council.europa.eu/media/579087/treaty.pdf>

рівні правила щодо обмеження їхнього структурного дефіциту до 0,5 % ВВП. Європейський Суд відповідно до звернення може винести рішення щодо відповідності національного законодавства країн взятим на себе зобов'язанням і у випадку виявлення порушення – накласти максимальний штраф у розмірі 0,1 % ВВП, кошти від якого повинні спрямовуватися в Стабілізаційний фонд ЄС. Країни, державний борг яких перевищує 60 % ВВП, зобов'язуються знижувати його щонайменше на 5 % щороку²⁶. Більш дієвим інструментом примусу держави дотримуватись взятих на себе зобов'язань є положення про те, що держави-порушники будуть позбавлені можливості отримувати допомогу від Європейського стабілізаційного механізму.

Довідково: загроза позбавлення допомоги від Європейського стабілізаційного механізму вже була задіяна, як інструмент тиску – 13 березня 2012 р. міністри фінансів країн ЄС прийняли рішення призупинити в 2013 р. виплату Угорщині 495 млн євро, якщо вона не відновить в 2012 р. бюджетну рівновагу, контрольний термін для досягнення якої закінчився у 2011 р. Рада з економічних та фінансових відносин (Екофін) ставила вимоги до Угорщини досягти показника бюджетного дефіциту на рівні 2,5 % ВВП в 2012 р., а також рекомендувала утримати його значно нижче 3 % у 2013 р. Вкрай важкий фінансовий стан Угорщини, гостра потреба отримання кредиту від МВФ змусили угорський уряд до прийняття умов Євросоюзу. На зустрічі угорського прем'єра Віктора Орбана і голови Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу 24 квітня 2012 р. угорський прем'єр заявив, що Угорщина виконає всі зобов'язання, а всі спірні питання, особливо стосовно центрального банку Угорщини (MNB), будуть вирішені на користь ЄС. Окрім Угорщини, попередження про можливість застосування санкцій отримала Іспанія, контрольний термін для якої визначено у 2013 р.

Наступним кроком зі створення інструментів впливу на економічну політику держав-члени ЄС та єврозони став перелік пропозицій з боку представників влади ЄС щодо здійснення економічних реформ протягом наступних 10-ти років з метою подолання кризових явищ в ЄС та усунення структурних недоліків в інституційній системі ЄМС. Даний документ був оприлюднений 26 червня 2012 р. у вигляді спільного звіту Президента ЄК Жозе Мануеля Баррозу, Президента Європейської Ради Германа Ван Ромпея

---

²⁶ Для того щоб Пакт набув чинності, його повинні ратифікувати щонайменше 12 країн єврозони. Станом на 3 жовтня 2012 року це зробили 11 держав-членів ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/policies/agreements/search-the-agreements-database?command=details&id=&lang=en&aid=2012008&doclang=EN%22>

та Голови ЄЦБ Маріо Драгі. Звіт має назву «На шляху до справжнього економічного та монетарного союзу»²⁷, а спрямованість запропонованих в ньому реформ можна цілком характеризувати цитатою з документу: «Національні політики не можуть робитися ізольовано, оскільки їх реалізація впливає на всю євროзону». Звіт було представлено напередодні Саміту ЄС 28-29 червня 2012 р. і в ньому пропонувалися напрямки реформ, за результатами яких євროзона перетвориться на політичний, банківський та фіскальний союз.

Довідково: серед іншого в Звіті йдеться про:

1. Інтегровану політику у сфері фінансів, що має забезпечувати фінансову стабільність, діяльність у банківській сфері та гарантувати права вкладників. Для цього

a. має бути створена Єдина система банківського нагляду, яка б діяла на європейському та національному рівнях;

b. має бути створена система спільного забезпечення та гарантування депозитів (попередньо – з ресурсів Європейського механізму стабільності).

2. Інтегровану політику у сфері бюджету, що передбачає фіскальну солідарність та вирішення проблеми боргу. Верхні ліміти щорічних бюджетних балансів та рівні урядових заборгованостей держав-членів мають прийматися спільним рішенням. Перевищення узгоджених рівнів має бути обґрунтоване та погоджене. В середньостроковій перспективі випуск «спільного боргу» (євробондів) має стати елементом фіскального союзу.

3. Інтегровану політику в економічній сфері, що має сприяти зростанню, зайнятості та конкурентноздатності. Рамки для політичної координації мають бути підкріплені юридично та бути досить потужними для того, щоб невідповідна політика окремої держави-члена не піддавала ризику стабільність в ЄМС. Особливо важливими сферами є трудова мобільність та координація податкової політики.

Рішення, прийняті на Саміті ЄС, стали компромісним варіантом, в якому враховані як позиція Німеччини щодо необхідності створення ефективних механізмів управління в рамках ЄМС, так і позиції Італії, Іспанії та Франції, які вбачають за необхідне стимулювання фінансових вливань у власні економіки як важливого засобу боротьби з кризою. Найважливішими досягненнями можна вважати зрушення в бік створення банківського союзу – рішення щодо заснування єдиного механізму банківського нагляду під управлінням ЄЦБ, та заходи з відокремлення суверенного боргу та ризиків, пов'язаних з ним, від банківського. Таким чином Європейський

²⁷ Towards a Genuine Economic and Monetary Union. Report by President of the European Council Herman Van Rompuy. Brussels, 26 June 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/focuson/crisis/documents/131201_en.pdf

стабілізаційний механізм буде спроможний рекапіталізувати банки безпосередньо, а не через державні бюджети (в цьому випадку позики не збільшуватимуть розмір дефіциту бюджету країни).

Було домовлено, що рекапіталізація іспанських та італійських банків відбудуватиметься за допомогою, яка надаватиметься Європейським інструментом фінансової стабільності (ЄІФС) (до того часу, поки не почне діяти ЄСМ). Це допоможе знизити відсоткові ставки по державних облігаціях Італії та Іспанії. Також було домовлено, що фонди ЄІФС/ЄСМ можуть використовуватися для купівлі бондів держав-членів, що дотримуватимуться загальноприйнятих правил, рекомендацій та графіків.

Як зазначалося вище, важливим питанням для Франції, Італії та Іспанії було залучення додаткових фінансових ресурсів для стимулювання зростання. В межах цього питання були прийняті наступні рішення:

I. Домовлено про додаткове залучення 120 млрд євро для:

- збільшення основного капіталу Європейського інвестиційного банку до 10 млрд євро;
- запуску пілотної фази Проектних бондів у сфері транспорту, енергії та інфраструктури з широкосмугової мережі;
- перерозподілу структурних фондів для підтримки середнього та малого бізнесу та зайнятості серед молоді, виділення додаткових 55 млрд євро для здійснення заходів із стимулювання зростання.

II. Прийнято Пакт зростання та зайнятості²⁸. Його основні положення визначають пріоритетні напрямки дій на національному рівні держав-членів ЄС та на загальноєвропейському рівні. На національному рівні документ наголошує на необхідності дотримання принципу збереження високого рівня життя населення через залучення додаткових фінансових ресурсів в системи соціального забезпечення. Важлива роль у відновленні економіки

---

²⁸ Conclusions. European Council 28/29 June 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/131388.pdf#page=8

відводиться також державним капіталовкладенням та витратам, та державному втручанню з метою виявлення та просування перспективних сфер економіки.

На рівні ЄС Пактом передбачені заходи з поглиблення Єдиного Ринку через усунення бар'єрів, що залишилися, зокрема в цифровій та мережевій сфері (через запровадження Єдиного цифрового ринку). В другому Акті Єдиного Ринку має бути приділена увага питанням державних закупівель, цифровому підпису та визнанню професійних кваліфікацій. Додаткова економічна вигода від цих заходів очікується у розмірі 330 млрд євро. Серед інших важливих цілей визначається: завершення формування внутрішнього ринку енергетики до 2014 р. та впровадження інновацій у виробництво.

Особливість цього документу полягає у визначенні додаткових фінансових впливань найбільш важливим чинником стимулювання економічного розвитку. Фінансові ресурси планується залучати із бюджету ЄС та загальноєвропейських фондів, зокрема йдеться про Європейський соціальний фонд, Європейський інвестиційний банк, структурні фонди. Також інструментом для залучення фінансових ресурсів будуть т.зв. проектні бонди у сфері транспорту, енергетики та широкосмугової інфраструктури.

Таким чином держави-члени ЄС рухаються у напрямку запровадження економічного врядування в євроні через посилення інституційної складової та створення інструментів впливу на економічну політику держав-члени ЄС та євроні. Сьогодні вже здійснені перші кроки на шляху створення фіскального та банківського союзу.

В умовах економічної кризи критичне значення отримує впровадження державами домовленостей, досягнутих на рівні ЄС. В цій сфері держави-члени ЄС вжили заходи щодо запровадження більш ефективних інструментів стимулювання, аніж загальноприйнятий та практично недієвий до цього метод колективного впливу. Насамперед мова йде про домовленість щодо запровадження окремих зобов'язань у вигляді правових норм на національному (бажано - конституційному) рівні. Дієвим інструментом

впливу на внутрішню політику держав також може бути обумовленість отримання фінансової допомоги з боку ЄСМ.

В політичному та експертному середовищі ЄС ведеться також активна дискусія щодо шляхів стимулювання зростання європейської економіки та пошуку шляхів подолання розриву в рівнях конкурентоспроможності держав-членів єврозони. Ці два питання є принциповими для виходу з кризи із збереженням цілісності ЄС. Питання стимулювання зростання європейської економіки має більш прикладний характер та може бути прогнозованим за умови ведення державами ефективної економічної політики та дотримання взятих на себе зобов'язань. Водночас проблема вирівнювання показників конкурентоздатності в різних країнах ЄС є набагато складнішою, оскільки містить не лише фінансово-політичні аспекти, але й соціокультурні, які, як виявилось, відіграють значну роль у рівні ефективності економічного врядування.

Європейський монетарний союз – це амбітний і ризикований проект, який має своїх палких прихильників та противників, і розвиток якого ніхто не міг достеменно прогнозувати. Водночас навіть поверхневий аналіз перебігу подій та прийнятих документів дозволяє припустити, що сучасна проблема єврозони проявилася не як проблема невірному вибору економічної моделі розвитку ЄС, а як проблема недотримання взятих на себе зобов'язань при отриманні додаткових / рівних можливостей від функціонування монетарного союзу та єдиного ринку. В основних документах ЄМС прослідковується як *постійність* та повторюваність положень щодо напрямків здійснення необхідних реформ, так і періодично згадується проблема неповного виконання державами-членами взятих на себе зобов'язань.

Перед державами-членами ЄС стояв постійний виклик – необхідність прискореного проведення реформ, спрямованих на підвищення конкурентоздатності економіки в умовах європейської економіко-соціальної моделі розвитку зі збереженням високого рівня життя населення.

Функціонування єдиної валюти створювало певні обмеження у виборі економічних засобів підвищення конкурентноздатності, зокрема держави не могли знизити собівартість власної продукції на світових ринках шляхом девальвації національної валюти. Це можна було зробити іншими шляхами: з одного боку підвищенням наукоємності виробництва, з іншого – зниженням собівартості продукції через інші доступні механізми, зокрема, у сфері політики зайнятості (соціальне та трудове законодавство). Підвищення наукоємності європейської економіки було і залишається пріоритетним напрямком стратегій економічного розвитку ЄС. Здійснення ж реформ в соціальній сфері та сфері зайнятості є чутливим внутрішньополітичним питанням, що вимагає суспільного схвалення. Реформування ринку праці з метою скорочення витрат на виробництво може мати негативний вплив на рівень життя населення, наприклад, в частині зменшення зарплат та збільшення робочого тижня. В більшості випадків населення негативно сприймає такі реформи. А в умовах функціонування та розвитку ЄС перед політиками держав-членів стояло завдання отримати згоду населення на поглиблення інтеграційних процесів, для чого безпосереднім наслідком європейської інтеграції представлялося зростання добробуту громадян об'єднаної Європи.

Соціально-економічна модель розвитку ЄС вважається європейцями особливою – такою, яка відрізняє Західну Європу від решти розвинених країн і передбачає «створення соціально орієнтованої Європи в рамках глобальної економіки, а саме створення робочих місць та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян»²⁹.

Довідково: теоретично європейську соціальну модель можна визначити як сукупність ідей (цінностей), які поділяються всіма членами спільноти. До таких ідей належать³⁰:

- створення суспільства, основною турботою якого є забезпечення прав людини, включно з економічними і соціальними правами, і яке гарантує всім громадянам використання цих прав і участі в суспільному житті;

---

²⁹ С.Аньолетто. Социальная модель Европейского Союза. // Регион: экономика и социология. 2007. №3. С.278-284.

³⁰ Там само.С. 280.

- забезпечення всім громадянам високого рівня соціального захисту і рівного доступу до основних суспільних послуг, що гарантуються та надаються державою, таким як освіта і професійна підготовка, житло, охорона здоров'я;
- досягнення високого рівня зайнятості та якості робочих місць при дотриманні прав працівників.

Критики європейської соціальної моделі вказували на те, що вона стала причиною відставання ЄС від США на початку 2000-х рр. Зокрема стверджується, що європейська соціальна модель має цілу низку негативних з економічного погляду характеристик: більш високий рівень соціальних видатків, більш високий сумарний рівень податкового навантаження, більш високі соціальні відрахування. Найбільший негативний вплив зумовлений високими корпоративними податками та високим рівнем регулювання, особливо ринків праці³¹. Дотримуючись такої соціальної моделі та маючи структурні недоліки в ЄМС, держави-члени єврозони були і залишаються більш вразливі до наслідків економічної кризи, аніж інші держави-члени Західної Європи, чи Північної Америки.

Яскравим прикладом є Франція, експансивна соціальна політика якої зумовила стрімке зростання державного боргу та процеси деіндустріалізації країни.

Довідково: з 2001 р. погіршується торговельне сальдо Франції (9,4 млрд євро у 1995 р., – 2,5 млрд у 2005 р., – 42,0 млрд у 2009 р.)³². Великі французькі виробники все частіше приймають рішення про перенесення виробництва за межі країни. Зокрема, цьому сприяє зростання витрат підприємств на оплату праці: з 2000 до 2008 рік вони зросли на 55,8 %. Однак якщо підвищення заробітної плати нетто на 100 євро коштує німецьким роботодавцям 152 євро, то французьким – 169³³. При цьому, прибутки французьких підприємств є нижчими, ніж фактично у всіх інших державах ЄС.

Результатом соціальної політики французького уряду стало різке підвищення видатків бюджету з 45,6 % (1980) до 56,6 % (2011) та збільшення працівників державного сектору – з 1980 р. по 2008 р. кількість працівників

³¹ Тэтчер Маргарет. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 504 с. С.362. (посилання на Bill Jamieson and Patrick Minford, *Britain and Europe: Choices for Change* (Politeia and Global Britain, 1999)).

³² INSEE, nach Pascal Kauffmann: Die französische Wirtschaft in der Globalisierung, in: Adolf Kimmel/Henrik Uterwedde (Hrsg.): Länderbericht Frankreich, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2012 (i.E).

³³ Henrik Uterwedde. Zeit für Reformen. Frankreichs Wirtschaft im Wahljahr. // DGAPanalyse. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V. - April 2012 N° 5 - <https://dgap.org/de/think-tank/publikationen/dgapanalyse/zeit-f%C3%BCr-reformen>

державного сектору у Франції виросла більше, ніж на третину (36 %): на 14,3 % у центральному апараті і на 71,2 % на місцевих рівнях³⁴. На сьогодні загальна кількість зайнятих у державному секторі становить 20,6 % від загальної кількості працюючих (1980 – 17,8 %). Якщо додати 1,1 млн працівників державних підприємств та співробітників системи соціального страхування, то загальна кількість бюджетників складе 25 % (в Німеччині – 13,1 %³⁵). Високим у Франції також є показник соціальних витрат – 30,8 % від ВВП.

Водночас успішний приклад держав Північної Європи свідчить про можливість поєднання інноваційного розвитку, зростання виробництва та високого рівня соціального забезпечення. За висновком Світового Банку, успішність цих держав зумовлена хорошими умовами, які вони забезпечують для ведення бізнесу – північноєвропейські держави знаходяться серед перших 15-ти країн в рейтингу ведення бізнесу³⁶. Поza тим, північноєвропейські держави забезпечують інноваційний розвиток економіки через стимулювання підтримки підприємствами сфери дослідження та розвитку, створення механізмів державного фінансування та режимів інтелектуальної власності для посилення взаємовигідного партнерства університетів та приватних компаній, забезпечення працівників можливістю отримувати додаткову освіту. Така економічна політика дозволила державам Північної Європи залишатися більш конкурентноздатними в умовах світової економічної кризи та кризи єврозони.

Таким чином, особливості економічно-соціальної політики ЄС повинні враховуватись при визначенні передумов кризи єврозони, але вони не можуть розглядатися в якості головного чинника вразливості економіки єврозони перед впливом економічної кризи. На думку експертів, одним з таких негативних чинників може бути зниження продуктивності праці в державах-

---

³⁴ Henrik Uterwedde. Zeit für Reformen: Frankreichs Wirtschaft im Wahljahr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dgap.org/de/think-tank/publikationen/dgapanalyse/zeit-f%C3%BCr-reformen>

³⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Startseite.html>

³⁶ Europe's debt crisis. At bursting point? Jan 27th 2012, 0:31 by The Economist. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2012/01/europes-debt-crisis>

членах ЄС. Так, згідно звіту Світового Банку «Золоте зростання: відновлення блиску європейської економічної моделі»³⁷, протягом 2002-2008 рр. відбулося суттєве зниження продуктивності праці саме в державах Середземномор'я (Італії, Іспанії, Греції та Португалії) (див.рис.1).

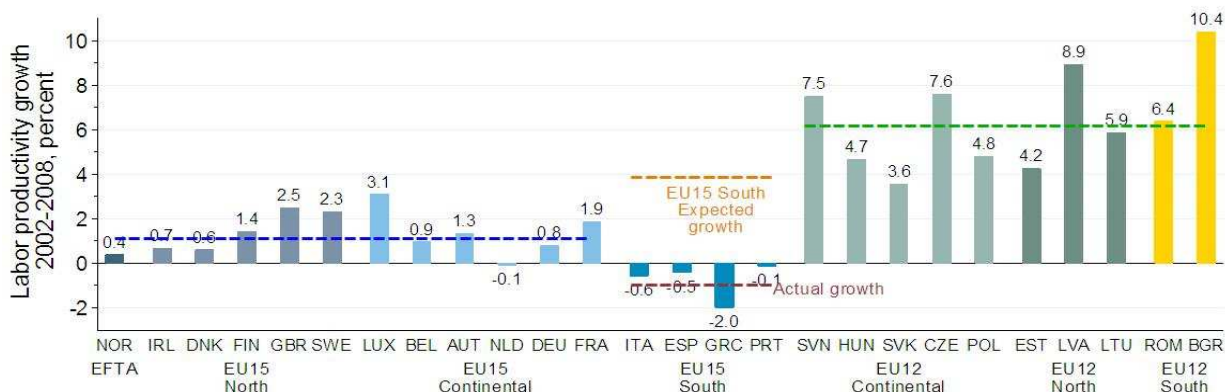

Рисунок 1

Причиною такого явища, серед іншого, називають перетік інвестицій до нових членів ЄС в Центрально-Східній Європі, який мав місце після розширення ЄС на Схід. Водночас це не може вповні відповідати дійсності, оскільки поряд зі зростанням надходження інвестицій в нові держави-члени ЄС надходження прямих іноземних інвестицій в держави Середземномор'я збільшилося майже вдвічі з 2005 по 2008 рр.³⁸. Найбільш реальними причинами вважається, по-перше, те, що з усіх країн Європи підприємницькі структури в Греції, Італії, Португалії та Іспанії містять найбільшу серед інших європейських економік частку малих підприємств, а така підприємницька структура вразлива в умовах функціонування великого ринку. По-друге, до причин низьких економічних показників у країнах Південної Європи експерти Світового Банку відносять високі податки та надмірну кількість нормативів, які, до того ж, часто неефективно застосовувались. Ці чинники можуть вважатися причиною погіршення ситуації в умовах кризових викликів та посилення економічної конкуренції.

³⁷ Indermit S. Jill, Martin Raiser. «Golden Growth: Restoring the lustre of the European Economic model». International Bank for Reconstruction and Development / International Development Association or The World Bank. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:23074045~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html>

³⁸ Там само. Overview. С.17.

За неофіційною інформацією, окрім всього вище перерахованого, причиною катастрофічної ситуації з економікою Греції було економічне врядування, результатом якого було накопичення величезного державного боргу через зовнішні позики, значне збільшення витратної частини державного сектору та повна відсутність реформ, які б зробили грецьку економіку прозорою та конкурентоздатною. Поза цим мова йде також про шахрайство у сфері оподаткування та державних фінансів, корупцію, приховування дійсної інформації щодо економічних показників та маніпулювання статистичним даними з метою отримання додаткових кредитів, які фактично витрачалися не на модернізацію країни та інноваційний розвиток, а на високі соціальні витрати та в приватних цілях грецьких чиновників³⁹. За даними Transparency International, у Греції наявні серйозні недоліки підзвітності державного сектора та глибоко вкорінені проблеми неефективності, зловживання службовим становищем і корупції, які не перебувають під необхідним контролем, а також не санкціоновані належним чином⁴⁰.

Перед державами-членами єврозони, що мають значний державний борг та зовнішній дефіцит, стоїть дуже складне завдання відновлення конкурентоспроможності власних економік, яке передбачає впровадження економічних реформ разом із дотриманням загальноєвропейської стратегії інноваційного розвитку. Очевидно, що внутрішніх ресурсів на інноваційний розвиток в цих державах не може бути. Певні фінансові ресурси можуть залучатися з відповідних фондів ЄС.

Відновлення конкурентоздатності економік держав-членів єврозони, що найбільше потерпають від економічної кризи, може бути також досягнуто через здешевлення продукції національного виробництва. Така економічна політика може сприяти створенню більш вигідних умов для виробництва і

---

³⁹ Michael Lewis. Beware of Greek Bearing Bonds. October 1, 2010. Vanityfair. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vanityfair.com/business/features/2010/10/greeks-bearing-bonds-201010>

⁴⁰ Money, politics, power: corruption risks in Europe / Report of Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/whatwedo/pub/money_politics_and_power_corruption_risks_in_europe

приваблення таким чином зовнішніх інвестицій. Водночас в умовах здійснення таких реформ державам, які знаходяться в найбільш критичному стані, неможливо буде уникнути т.зв. соціального демпінгу, який передбачає відхід від конвергенції соціальних стандартів в межах ЄС та зниження зарплат і збільшення робочого часу. Реформування ринку праці та заходи економії, що включають суттєве скорочення державних видатків та соціальних виплат, потребуватимуть суспільної згоди щодо урядових дій – т.зв. суспільного договору, що даватиме, серед іншого, згоду громадян на погіршення соціальних стандартів, у тому числі, у сфері зайнятості.

Зростання суспільної напруженості в державах-членах ЄС, що найбільше постраждали від кризи, та окремі випадки масових протестів свідчать про те, що рівень підтримки антикризових програм серед населення є не високим. Враховуючи важливість забезпечення демократичного принципу прийняття рішень в ЄС, перед національними урядами усіх держав-членів ЄС стоїть складне завдання переконати громадян, з одного боку, в правильності прийнятих рішень щодо поглиблення євроінтеграції, з іншого – в необхідності збільшення економії. В цьому контексті держави-члени єврозони опинилися перед ще одним серйозним викликом – зростанням рівня взаємної недовіри між громадянами різних країн на основі звинувачень у невідповідній економічній політиці.

Вважається, що саме економічна криза та заходи економії сприяли зростанню популярності правих сил в ЄС, зокрема, в Греції, Угорщині, Нідерландах, Фінляндії та деяких інших країнах. Негативна риторика європейських правих сьогодні переважним чином спрямована проти емігрантів та має в основі питання культури та ідентичності, але не слід виключати зростання рівня взаємної недовіри і серед громадян ЄС за умови поглиблення кризових явищ в майбутньому.

Важливим наслідком кризи, що може мати серйозний вплив на подальший соціо-гуманітарний, політичний та економічний розвиток ЄС є виникнення нових ліній поділу в ЄС. Так сьогодні умовний розподіл ЄС на

«багату Північ» та «бідний Південь» поволі витісняє собою традиційний поділ Європи на багатшу Західну Європу та біднішу Східну. Виникнення нових водорозділів в Європі сьогодні є актуальною темою наукових досліджень. Окрім спрощено-географічного підходу «північ-південь», говориться також про перегрупування європейських країн на функціональній основі відповідно до прийняття чи заперечення подальших форм європейської інтеграції⁴¹.

Реальним сценарієм такого перегрупування може стати фрагментація єврозони на ядро та периферію. Такий розвиток подій матиме місце, якщо буде прийняте принципове рішення про доцільність створення повноцінного фіскального, економічного та політичного союзу тими державами-членами єврозони, які політично готові до цього та економічно однорідні між собою. Такий розвиток подій не передбачає ані дефолту, ані виходу з єврозони котроїсь з держав-членів. Різниця між учасниками «ядра» та іншими державами єврозони полягатиме, серед іншого, у різній вартості позикових коштів, різних рейтингах, різних вимогах з боку донорів⁴², різній вартості євро для держав «ядра» та держав «периферії» єврозони. Ідея щодо запровадження «різного євро» видається доречною Гансу-Олафу Шенкелю, колишньому президенту Федерації німецької промисловості. Він обґрунтовує доцільність такого кроку тим, що валюта різної вартості відповідатиме реальному стану справ в євзоні, оскільки дозволить більш економічно слабким країнам Південної Європи стати більш конкурентноздатними порівняно з потужнішими країнами Північної Європи, для економіки яких вартість європейської валюти сьогодні є навіть дещо заниженою⁴³.

Розвиток подій та шлях трансформації єврозони та ЄС не можливо точно спрогнозувати, але при подальшому вивченні процесів можна брати до

---

⁴¹ North Against South In Europe? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurodialogue.org/North-against-South-in-Europe>

⁴² Maria João Rodrigues. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung. June 2012. P.15 (p.20). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

⁴³ North Against South In Europe? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurodialogue.org/North-against-South-in-Europe>

уваги можливі сценарії еволюції Європейського монетарного союзу. Найбільш повний сценарний аналіз було запропоновано в дослідженні «Визначення майбутніх сценаріїв для єврозони»⁴⁴, в якому автор (Марія Жоао Родрігес – колишній міністр з кваліфікації та зайнятості Португалії, відома ще як «матір» Лісабонської стратегії) докладно характеризує кожен із можливих варіантів розвитку подій.

Можливі сценарії розвитку єврозони та ЄС:

I. Половинчатість в рішеннях, не доведення справи до кінця. За цих умов економічний та монетарний союз залишається незавершеним, неспроможним забезпечити зайнятість та перехід до нової моделі зростання, яка є більш екологічною, розумною та більш інклюзивною. Регулювання європейської фінансової системи залишається незавершеним, її наглядові органи – слабкими, доступ до фінансових ресурсів – нестабільним. Зростає залежність ЄС від фінансової допомоги від зовнішніх партнерів.

Складним завданням залишиться зменшення різниці між державами-членами у показниках зростання, інвестицій, безробіття, незважаючи на зусилля з оптимізації роботи структурних фондів. Деякі регіони перебуватимуть у пастці рецесії/стагнації. Посилиться національний супротив тіснішій координації національних бюджетів та програм європейського рівня. Це, в свою чергу, призведе до ослаблення підтримки європейської інтеграції та до посилення анти-європейських та популістських партій.

II. Ослаблення: Європейська фрагментація та дезінтеграція. Економічний та монетарний союз залишається незавершеним, неспроможним забезпечити зростання та переживає потрясіння від суверенних дефолтів та виходів з нього. Доступ до фінансових ресурсів залишається предметом постійної непевності. Водночас спроби регулювання

---

⁴⁴ Maria João Rodrigues. Mapping Future Scenarios for the Eurozone. International Policy Analysis. Friedrich Ebert Stiftung. June 2012. P.16-20 (p.20). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/09194.pdf>

фінансової системи з метою зменшення її вразливості та зняття тиску зустрічають постійний супротив з боку національних урядів. Європейські фінансові органи нагляду залишатимуться слабкими, різниця вартості позикових коштів для обслуговування державного боргу між державами членами буде дуже великою, а ресурси ЄСМ занадто низькими, - в результаті матиме місце хронічна кредитна криза, яка поглиблюватиме рецесію в окремих державах-членах.

Відсутність фінансових ресурсів та можливості просування приватного та державного інвестування поглиблюють рецесію окремих країн. Наслідком цього стане руйнація систем соціального забезпечення та зростання рівня бідності, що в свою чергу спричинить виникнення недовіри між європейськими регіонами та призведе до фрагментації європейської ідентичності. Протекціоністські реакції виникатимуть повсюди, підштовхуючи європейців до повернення національних кордонів та національних валют та прокладаючи шлях до руйнування та фрагментації Єврозони та ЄС. Наслідком цього буде глобальний шок, що призведе до глобальної рецесії.

III. Формування європейського ядра: фіскальний союз меншої групи країн. Економічний та монетарний союз створюється меншою групою держав-членів (ядром), в рамках цього союзу приймається новий остаточний Договір (поза Договорами ЄС) та виключаються не-члени Єврозони та навіть деякі члени Єврозони (утворюється дворівнева Європа).

Створено управління фінансовою системою, що забезпечує більше фінансової стабільності. Посилені європейські наглядові органи для забезпечення стабільності банкової системи. В рамках ядра створена Європейська кредитна агенція, що забезпечує за необхідності спільний випуск державних бондів. Для надання фінансової допомоги державам поза межами ядра, які перебувають у складному становищі, існує європейський механізм стабільності, разом з тим його можливості строго обумовлені.

Нові фінансові ресурси для інвестицій, поєднані з Європейською промисловою політикою, Єдиним ринком та відповідними структурними реформами, стимулюватимуть перехід до більш зеленої, розумнішої та більш інклюзивної економіки в групі ядра. Більш організовані та конкурентноздатні європейські виробничі ланки під менеджментом з групи ядра будуть більш спроможними використати потенціал Європейського єдиного ринку та глобальних ринків.

В групі ядра буде забезпечена довгострокова стабільність системи соціального забезпечення, однак у країнах поза цією групою вона буде послаблена. Деякі регіони залишатимуться в пастці рецесії / стагнації з високим рівнем безробіття. Ворожість між європейськими регіонами зростатиме, базуватиметься на стереотипах та вестиме до фрагментації європейської ідентичності.

IV. Завершення проекту. Фіскальний союз в ЄС. В ЄС завершено створення економічного та монетарного союзу, членство відкрите для всіх держав-членів, які хочуть приєднатися. Вдалося уникнути проекту «дворівневої Європи», водночас актуальним залишається проект двошвидкісної Європи. Запроваджено регулювання фінансової системи, що забезпечує більше фінансової стабільності. Сильніші європейські наглядові органи забезпечують більш зрілу банківську діяльність з більш відповідальним кредитуванням та позичанням та нормальне міжбанківське кредитування в межах ЄС. Таким чином, менш необхідними є спеціальні заходи ЄЦБ щодо отримання нормального доступу до кредиту. Європейська боргова агенція забезпечує спільний випуск державних бондів як крайнього засобу, коли випуск на національному рівні стає надмірною. Європейський механізм стабільності має всі можливості для забезпечення фінансової допомоги на основі чітких умов.

Посилена також довгострокова стабільність системи соціального забезпечення. Інвестиції, зростання та створення робочих місць підтримано сильнішими європейськими інструментами. Нові інвестиційні ресурси,

поєднані з Європейською промисловою політикою, Єдиним ринком та відповідними структурними реформами, стимулюють перехід до більш зеленої, розумнішої та більш інклюзивної економіки.

Здійснюється та заохочується на національному та європейському рівнях соціальний діалог та досягнення домовленостей щодо вирівнювання зарплат та показників продуктивності. Наслідком цього є зниження різниці в інвестиціях, зростанні та показниках безробіття, а регіони, що відстають, мають більш реалістичні шанси наздогнати решту в частині конкурентноздатності, соціальних та екологічних стандартів, так само як і знизити свій зовнішній економічний та фінансовий дефіцит.

Єврозона, розбудовуючи більш послідовний Економічний і монетарний союз буде спроможна координувати свої зовнішні позиції. Євро стане світовою резервною валютою, що приваблюватиме фінансові ресурси з усього світу.

Із запропонованих сценаріїв розвитку єврозони та ЄС найменш бажаним не лише для європейців, але і для всього світу є перспектива європейської фрагментації та дезінтеграції. Найбільш ідеальним, а тому найменш вірогідним є останній сценарій – успішної побудови фіскального союзу в межах ЄС. Відповідно, найбільш реалістичними варіантами розвитку подій є варіанти I (неспроможність прийняття конкретних рішень та стагнація) та III (створення дворівневої, або двошвидкісної Європи) з певними можливими варіаціями.

Як вже зазначалося вище, держави-члени ЄС на сьогоднішній день демонструють абсолютну впевненість у необхідності збереження існуючого рівня інтеграції, а в окремих випадках і переконаність у потребі його поглиблення. Підтвердженням цьому є доповідь міністрів іноземних справ 11-ти держав-членів ЄС⁴⁵ від 17 вересня 2012 р., яка є свого роду політичною декларацією намірів та містить ключові ідеї щодо шляхів реформування ЄС.

---

⁴⁵ Міністри іноземних справ Австрії, Бельгії, Данії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії і Франції. Ці міністри були об'єднані за ініціативою міністра закордонних справ

Довідково: серед іншого, в доповіді наголошується на необхідності здійснення кроків для створення інтегрованої фінансової системи, інтегрованої бюджетної системи, інтегрованої системи економічної політики. Міністри наголошують на:

- абсолютному пріоритеті економічного та валютного союзу;
- посиленні економічного управління через створення на рівні ЄС більш сильних механізмів для контролю за виконанням державами ЄС зобов'язань щодо дотримання бюджетної дисципліни;
- обов'язковості координації економічної політики між державами-членами в сферах, що є ключовими для стійкого економічного розвитку.

Автори доповіді визначають програму реформ, які, на їхню думку, дозволять ЄС зайняти гідне місце в світі. Зокрема, говориться про необхідність здійснення реформування сфери управління ЄС шляхом посилення інституцій ЄС (Європейської Комісії, Європейської Ради, Європейського Парламенту) та наділення їх більшими владними повноваженнями. Для розширення можливостей ЄС пропонується для прийняття деяких рішень застосовувати принцип кваліфікованої більшості.

У документі також приділяється увага реформуванню сфери зовнішньополітичної діяльності ЄС через надання Комісару із зовнішніх справ ЄС більших повноважень, посилення Європейської служби зовнішніх дій, Ради із зовнішніх справ ЄС. Наголошується на потребі більш активного розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики та оборонної сфери.

Незважаючи на те, що в доповіді неодноразово наголошується на необхідності запровадження реформ у межах всього ЄС (27-ми країн-членів) та про пріоритетність зміцнення економічного і валютного союзу, слід зауважити те, що цей документ демонструє позицію лише частини держав-членів ЄС. Поза тим, в самому документі йдеться про те, що не всі висловлені в ньому позиції були підтримані всіма державами-членами, міністри яких входять в «Групу заради майбутнього Європи».

Сьогодні лідери держав-членів ЄС заявляють про неприйнятність дезінтеграційних процесів в євроні та демонструють рішучі наміри запобігти такому розвитку подій. Однак виклики, які стоять перед ними мають дуже складний та різноплановий характер, що, по-перше, зумовлює високу складність повного визначення причин проблеми; по-друге, не дає можливості зробити прогноз розвитку подій з високим рівнем вірогідності.

В цьому контексті не до кінця можна визначити вплив кризи євроні на відносини між Україною та ЄС. З одного боку, ЄС зацікавлений у

Німеччини Гідо Вестервелле на початку 2012 р. у «Групи заради майбутнього Європи». 17 вересня 2012 року відбулася їхня 5-та зустріч під час якої і була представлена дана доповідь. Final Report of the Future of Europe Group – 17 September 2012. - <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/626322/publicationFile/171783/120918-Abschlussbericht-Zukunftsgruppe.pdf>

посиленні свого політичного впливу на Україну та поглибленні економічного співробітництва з Україною. Однак в якості критичної перешкоди для подальшого прогресу у відносинах Україна – ЄС європейські політики називають невідповідність української внутрішньої політики європейським цінностям.

Позиція Євросоюзу щодо України сьогодні жорстка як ніколи. Деякі європейські політики (зокрема, міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт) заявляють про відхід України зі шляху зближення з ЄС. В свою чергу, президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу під час телемосту в рамках щорічного форуму Ялтинської європейської стратегії (YES)⁴⁶ заявив, що Європейський Союз поки не бачить умов для підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Він також наголосив, що ЄС очікує від української влади більш рішучих кроків у напрямку європейських цінностей.

Водночас більшість європейських політиків дотримуються думки щодо того, що на сучасному етапі треба запобігти заморожуванню відносин між Україною та ЄС. Продовження цивілізованого діалогу між Україною та ЄС є, без перебільшення, необхідним для успішного розвитку європейського континенту. Створення міцного інституційного базису двосторонніх відносин є ключовою умовою та інструментом такого діалогу. Україна та ЄС здійснили дуже кропітку та тривалу роботу по укладанню Угоди про асоціацію включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ЗВТ), яка не має аналогів серед існуючих угод ЄС з третіми сторонами. І хоча дану Угоду не було підписано, як спочатку планувалося, під час останнього Саміту Україна – ЄС у грудні 2011 р., досить швидке її парафування свідчить про те, що сторони зацікавлені в її існуванні.

Довідково: станом на 2011 рік Україна знаходилася на 22 місці серед торговельних партнерів Європейського Союзу, складаючи 1,1 % від загальних обсягів зовнішньої торгівлі ЄС⁴⁷ (на долю РФ припадає 3-є місце і 9,5 % відповідно). І хоча з 2010 р.

---

⁴⁶ 13-16 вересня 2012 р.

⁴⁷ Extra EU 27. EU bilateral trade and trade with the world. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/january/tradoc_147269.pdf

ЄС перемістився з 1-го на 2-е місце серед зовнішньоторговельних партнерів України, він залишається ключовим партнером України (29,6 % у структурі зовнішньої торгівлі України припадає на ЄС, 33 % – на Російську Федерацію). Обсяги зовнішньої торгівлі Європейського Союзу стрімко зростають (не враховуючи загальний спад під час світової економічної та фінансової кризи) і розширення своєї присутності на світових ринках залишається для ЄС актуальним. Україна з її 45,6 млн населення може становити для ЄС перспективний ринок збуту.

Підписання Угоди про асоціацію включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі є в інтересах обох сторін, однак на перешкоді цьому сьогодні стоять політичні чинники. В зв'язку з цим, на сьогодні однією з головних умов продовження діалогу ЄС з Україною є проведення в нашій державі чесних та прозорих парламентських виборів. Можна з великою вірогідністю прогнозувати, що Угода про асоціацію навряд чи буде підписана в цьому році.

Водночас можливе відтермінування підписання УА може бути використане Україною для здійснення необхідної підготовки до імплементації цієї Угоди. За своїм змістом Угода про асоціацію є міжнародним договором, що означатиме те, що Українська Держава, підписуючи цю Угоду, бере на себе жорсткі зобов'язання щодо перенесення у своє законодавство актів надбання Спільноти, вміщених у відповідні додатки до Угоди. Послідовна і ефективна імплементація механізмів Угоди про асоціацію створить міцний базис дальшого сталого політичного та економічного розвитку нашої держави, закладе основу стратегії реформування усіх ключових сфер і впровадження європейських стандартів в Україні.

Системна та послідовна політика з модернізації Української держави не має залежати від термінів підписання Угоди про асоціацію. Безперечно, європейська інтеграція була тим інструментом, за допомогою якого бідні країни Європи, вступаючи до складу ЄС перетворювалися на країни з високим рівнем прибутку⁴⁸. Однак досвід сьогоднішньої кризи єврозони

---

⁴⁸ За останні 40 років в країнах Європи відбулося безпрецедентне вирівнювання в показниках споживання. Щорічний рівень споживання на душу населення в бідних країнах Європи виріс на 4 %, в то же час в більш багатих країнах він виріс на 2 %. Indermit S. Jill, Martin Raiser. «Golden Growth: Restoring the lustre of the

свідчить про те, що держава-член ЄС може бути захищена від негативних впливів лише проводячи власне ефективне економічне врядування, спрямоване на розвиток країни та її конкурентоздатність. Європейська інтеграція виступає тільки як інструмент, що надає додаткові можливості для пришвидшення економічного розвитку держави.

В цьому контексті досвід сьогоденної кризи єврозони є дуже цінним для України. Зокрема, привертає увагу схожість недоліків економічної сфери України та Греції: корупція, високий рівень тінізації, нецільове витрачання коштів тощо. На окреме вивчення заслуговує порівняння та вплив на розвиток держави ціннісних настанов та поведінкових стереотипів українського та грецького соціумів. Серед іншого можна відмітити схожість типів українського та грецького індивідуалізму, який в своєму сучасному вигляді ґрунтується на почутті недовіри до інших представників соціуму, а тому спрямований на уникнення соціальної кооперації, самозбереження шляхом відособлення та самоізоляції.

Економічна криза в ЄС суттєво вплинула на показники зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС у 2009 р., які однак досить швидко відновилися та продовжили зростання⁴⁹. Динаміка сьогоденних торгівельних відносин між Україною та ЄС свідчить про незначний вплив на них кризи єврозони.

Довідково: за експертними оцінками⁵⁰, первинними обмеженнями, що стримують поглиблення торговельних взаємозв'язків України з ЄС, є чинники, які за своїм характером стосуються передусім структурних і технологічних аспектів розвитку української економіки. Серед іншого називаються: повільність необхідних структурних перетворень, повільне зростання рівня інноваційно-технологічної конкурентоспроможності як вітчизняних виробників, так і країни в цілому, невідповідність продукції європейським стандартам, недоліки стратегічного управління підприємствами.

European Economic model». International Bank for Reconstruction and Development / International Development Association or The World Bank. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/0,,contentMDK:23074045~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258599,00.html>

⁴⁹ За даними Державного комітету статистики України протягом 2010-2012 рр. спостерігалось зростання в показниках зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС та в показниках ПІІ з ЄС в Україну.

⁵⁰ Покришка Д.С. Торговельні відносини України з Європейським Союзом в умовах глобальної невизначеності. // Стратегічні пріоритети, №1 (22), 2012 р. С. 30. (С.18-31). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2012_1/018-031.pdf

Водночас вважається, що криза єврозони може мати певний негативний вплив на банківську сферу в Україні. В останні роки зафіксована тенденція до згортання європейськими банками своєї діяльності в Україні. Експерти пов'язують це явище, по-перше, з труднощами, які відчуває банківський сектор Європи через боргову кризу; по-друге, з особливостями розвитку української економіки – «бумом» роздрібного кредитування в 2005-2008 рр. та його згортанням після 2008 р.; по-третє, з високим рівнем ризику та ведення бізнесу в Україні та його безперспективністю у зв'язку з низькими темпами нарощування конкурентних позицій української економіки⁵¹. Водночас припускається, що звільнену європейськими банками нішу можуть зайняти російські фінансові установи.

Довідково: свою діяльність в Україні вже згорнули, або частково згорнули наступні банки: шведські – «SEB Банк» (раніше Ажіо – працював з 1991 р.) та «Swedbank», німецький «Commerzbank», чеський «Home Credit», австрійський «Volksbank», голландський ING Bank⁵².

Криза єврозони безперечно впливає на політичну сферу відносин України з ЄС. Зокрема, сьогодні суттєво послабшали позиції ЄС як впливового міжнародного актора через те, що увага та ресурси держав-членів ЄС головним чином зосереджена на вирішенні внутрішніх проблем кризи єврозони. Внаслідок цього Європейський Союз знизив рівень своєї активності у Східноєвропейському регіоні. Додатковим несприятливим чинником є своєрідна психологічна «втома» ЄС від відсутності очікуваного прогресу в Україні, а в окремих випадках – розчарування певними ознаками регресії демократичного процесу в країні. У випадку продовження кризи єврозони всі перераховані чинники разом найімовірніше призведуть до зниження динаміки розвитку політичних відносин між Україною та ЄС та, навіть, можуть негативним чином вплинути на часову перспективу підписання Угоди про асоціацію.

---

⁵¹ Олексевиц Марія. Який іноземний банк піде з України наступним? /12.06.2012/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/06/12/281355>

⁵² Стрельцова Людмила. Почему банки-иноземцы бегут из Украины. /19.07.2012/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.banki.ua/news/bankpress/?id=182900&sphrase_id=128185;

ВИСНОВКИ

I. Криза єврозони є явищем, що впливає на процеси глобального світового розвитку. Вона була спричинена як зовнішнім впливом світового економічного спаду, так і особливостями внутрішньої політики ЄС і держав-членів ЄС в економічній та соціальній сферах. Кризові явища в євразоні були значним чином зумовлені особливостями її економічної та інституційної організації, зокрема, наявністю умов для вільного руху капіталу та відсутністю скоординованої політики в інших секторах економіки.

Процес економічної інтеграції в ЄС був достатньо забезпечений теоретичними рекомендаціями, але не мав механізмів контролю та стимулів до виконання зобов'язань. Виконання загальноприйнятих положень фактично ставало предметом внутрішньої політики кожної країни та повністю залежало від доброї волі держави-члена.

Водночас виявився помилковим розрахунок на те, що всі без винятку національні уряди держав євразони з однаковою наполегливістю та відповідальністю здійснюватимуть необхідні внутрішні реформи з метою підвищення ефективності та конкурентоздатності як власних економік, так і ЄС загалом. Відсутність глибокої координації економічних політик та інституційна незавершеність спільного економічного простору заклала диспропорції в економічний розвиток держав євразони.

II. Сучасна криза євразони сприяє встановленню сприятливих політичних умов для здійснення глибинних інституційних перетворень в сфері європейської інтеграції. Сьогодні держави-члени ЄС рухаються у напрямку запровадження економічного врядування через посилення інституційної складової в межах ЄМС та створення інструментів впливу на економічну політику держав-членів ЄС та євразони. В сфері посилення інституційної складової держави-члени ЄС здійснили перші кроки на шляху до запровадження фіскального та банківського союзів.

В умовах економічної кризи критичне значення отримує впровадження державами домовленостей, досягнутих на рівні ЄС. В цій сфері держави-

члени ЄС вжили заходи щодо запровадження більш ефективних інструментів стимулювання, аніж загальноприйнятій (але практично недієвий до цього) метод колективного впливу. Насамперед мова йде про домовленість щодо запровадження окремих зобов'язань у вигляді правових норм на національному (бажано – конституційному) рівні. Дієвим інструментом впливу на внутрішню політику держав також може бути обумовленість отримання фінансової допомоги з боку ЄСМ.

III. Особливості економічно-соціальної політики ЄС повинні враховуватись при визначенні передумов кризи єврозони, але вони не можуть розглядатися в якості головного чинника вразливості економіки єврозони перед впливом економічної кризи. Головними чинниками у цьому випадку є проблема недотримання державами-членами ЄС взятих на себе зобов'язань при отриманні додаткових / рівних можливостей від функціонування монетарного союзу та єдиного ринку і неефективне економічне врядування в окремих випадках.

Для виходу з кризи державам-членам ЄС, що знаходяться в найгіршому економічному становищі, необхідно буде здійснювати реформи, спрямовані на підвищення конкурентноздатності в умовах спільного економічного простору. В ході здійснення таких реформ державам неможливо буде уникнути т.зв. соціального демпінгу, який передбачає відхід від конвергенції соціальних стандартів (зокрема, в сфері зайнятості) в межах ЄС та зниження зарплат і збільшення робочого часу.

IV. Важливим наслідком кризи, що може мати серйозний вплив на подальший соціо-гуманітарний, політичний та економічний розвиток ЄС є виникнення нових ліній поділу в ЄС. Окрім спрощено-географічного підходу «північ-південь», йдеться також про перегрупування європейських країн на функціональній основі відповідно до прийняття чи заперечення подальших форм європейської інтеграції. Існує ймовірність, що для полегшення здійснення необхідних кроків на шляху підвищення конкурентноздатності окремими державами-членами ЄС буде прийнято рішення про

запровадження системи дворівневого Європейського монетарного союзу з різновартісною по відношенню одна до одної валютою.

V. Серед ймовірних сценаріїв розвитку єврозони та ЄС найменш бажаною не лише для європейців, але і для всього світу є перспектива європейської фрагментації та дезінтеграції. Найменш вірогідним є сценарій успішної побудови фіскального союзу в межах ЄС. Найбільш реалістичними варіантами розвитку подій є ймовірна неспроможність прийняття конкретних рішень та стагнація (такий стан, Однак не може мати довгостроковий характер) або створення дворівневої, або двошвидкісної Європи з певними можливими варіаціями.

VI. Досвід сьогоденної кризи єврозони є дуже цінним для України, оскільки демонструє, що держава-член ЄС може бути захищена від негативних впливів лише проводячи власне ефективне економічне врядування, спрямоване на розвиток країни та її конкурентноздатність. Європейська інтеграція виступає тільки як інструмент, що надає додаткові можливості для пришвидшення економічного розвитку держави і може розглядатися лише як засіб, що пом'якшує негативні впливи та кризові явища, але не дає повного захисту від них.

Таким чином, Україна цілком спроможна використати існуючі можливості ЄС для модернізаційного розвитку та підвищення власної конкурентноспроможності. Мова йде насамперед про Європейський Союз як джерело інвестицій та інвестиційного імпорту в Україну, а також про перспективність розвитку торговельних відносин між Україною та ЄС, оскільки ринки ЄС є найбільшими ринками країн-сусідів України як за розмірами населення, так і за ВВП.

VII. Динаміка сьогоденних торговельних відносин між Україною та ЄС свідчить про швидке відновлення їх показників після спаду 2009 року. Сьогодні показники торгівлі між Україною та ЄС вже практично вийшли на докризовий рівень та продовжують зростати. Водночас криза єврозони може мати певний негативний вплив на банківську сферу в Україні.

Нині відносини між Україною та ЄС знаходяться на непростому етапі свого розвитку. З одного боку, Євросоюз, безперечно, зацікавлений в подальшому поглибленні співпраці з Україною, але з іншого в якості критичної перешкоди цьому європейські політики називають невідповідність української внутрішньої політики європейським цінностям. Наявність перешкод такого характеру спричиняє суттєвий негативний вплив на часові перспективи підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. В цьому випадку не можна очікувати, що ЄС піде на поступки Україні, оскільки незважаючи на потреби Європейського Союзу в розширенні зовнішньоторговельних зв'язків, перспективність України для ЄС сьогодні не розглядається як значна (у 2011 р. торгівля з Україною складала 1,1 % зовнішньої торгівлі ЄС), а ризики ведення бізнесу в Україні поки що переважають переваги від можливих майбутніх прибутків.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Європейська інтеграція України має залишатися пріоритетом зовнішньо- та внутрішньополітичних зусиль держави оскільки вона є інструментом модернізації та засобом подолання технологічної та економічної відсталості країни. У внутрішньополітичній сфері назріла потреба для здійснення послідовних кроків. Необхідно виявити політичну волю та забезпечити державне сприяння виконанню поточних домовленостей з ЄС, зокрема у сфері виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України та у сфері створення умов для майбутньої імплементації Угоди про асоціацію.

Трансформаційні процеси в Європейському Союзі відкривають сьогодні нові можливості для зовнішньої політики України. Трансформація ЄС актуалізує, по-перше, зміщення центрів прийняття рішень в ЄС, по-друге, оновлення форматів взаємодії між ЄС з одного боку та світовими потугами з іншого. Зокрема, додаткової уваги з боку України вимагає розвиток відносин між ЄС і Росією. Для того, щоби вповні скористатися новими можливостями,

Україна потребує оновлення стратегії у відносинах з ЄС та з окремими державами-членами ЄС.

Україні доцільно також врахувати важливість двосторонніх відносин з державами-членами ЄС. Пріоритетним тут має стати пошук шляхів налагодження та зміцнення двостороннього діалогу з Німеччиною, стан якого на сьогоднішній день можна охарактеризувати як незадовільний. Німеччина зацікавлена в українському ринку, який має для неї значний потенціал і може стати вагомим чинником економічної інтеграції України з ЄС. Разом з тим Німеччина розглядає відданість України європейським цінностям, як важливу передумову розвитку тісного співробітництва між Україною та ЄС.

Поглиблення економічної, політичної та гуманітарної взаємодії з Європейським Союзом несе в собі потужний стимул для модернізаційного розвитку України. Водночас досвід держав «периферії ЄС» вказує на те, що вповні скористатися додатковими можливостями від зближення з ЄС Україна зможе у випадку достатньої конкурентоспроможності національної економіки. В цьому контексті корисним для України може бути досвід північноєвропейських країн з підвищення конкурентноздатності в умовах економічної інтеграції через реформування соціально-економічної сфери.

Баланс фінансових рахунків країн ЄС у % до ВВП ⁵³																	
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бельгія	:	:	5,3	5,2	5,3	4,8	4,2	4	3,8	3,7	2,9	2,3	1,8	0,6	-0,6	-0,6	-0,4
Болгарія		0,5	2	2	0,1	-3,5	-5,2	-4,4	-4,4	-4,7	-7,8	-11,9	-18,1	-22	-19,1	-11,1	-3
Чехія	:	:	-4,9	-4,8	-3,4	-3	-4	-5	-5,5	-5,4	-4	-2,7	-2,4	-2,8	-2,9	-2,5	-3
Данія	1,7	1,2	0,9	0,4	0,6	0,8	2,2	2,3	3	3	3,6	3,4	2,9	2,4	2,5	3,9	5,1
Німеччина	-1,2	-1,1	-0,7	-0,6	-0,8	-1,2	-1	0,1	1,3	2,9	3,9	5,3	6,3	6,7	6,5	5,9	5,9
Естонія	-3,3	-6,5	-7,9	-9,4	-8	-6,1	-4,9	-7,1	-9	-11,1	-10,9	-12,2	-13,8	-13,7	-7,3	-0,8	3,4
Ірландія	:	:	2,5	2	1,1	0,2	-0,3	-0,7	-0,5	-0,5	-1,4	-2,5	-4,1	-4,8	-4,6	-2,7	-0,6
Греція	:	:	-3	-3,2	-3,3	-4,7	-6,2	-7,2	-6,8	-6,3	-6,7	-8,3	-11,2	-13,6	-13,6	-12,1	-10,4
Іспанія	-0,9	-0,6	-0,2	-0,5	-1,4	-2,7	-3,6	-3,7	-3,6	-4	-5,4	-7,2	-8,8	-9,5	-8,3	-6,5	-4,3
Франція	:	0,8	1,6	2,3	2,9	2,5	2,1	1,5	1,2	0,8	0,3	-0,2	-0,7	-1,1	-1,4	-1,7	-2,6
Італія	1,4	2,1	2,7	2,6	1,9	0,9	0,4	-0,1	-0,3	-0,5	-0,7	-0,9	-1,2	-1,9	-2	-2,8	-2,9
Кіпр	:	:	-4	-2,2	-1,1	-1,3	-3,5	-4,1	-3,1	-3,7	-4,4	-6	-8,2	-11,5	-12,7	-12,1	-10,3
Латвія	7,5	-0,1	-3,6	-6,7	-8	-7,7	-7,1	-6,4	-7,5	-9,3	-11,2	-16	-19,2	-19,4	-9	-0,5	3,5
Литва	-4,8	-6,6	-9,1	-9,9	-10,7	-9,4	-7,1	-5,2	-5,5	-6,5	-7,1	-8,4	-10,7	-12,6	-7,6	-2,3	1,5
Люксембург	:	:	11,3	10,3	9,3	10,3	10,1	10,8	9,1	10,2	10,5	11,3	10,7	8,5	7,2	6,4	7,1
Угорщина	-8,8	-6,3	-3,7	-3,5	-4,9	-7,1	-7,5	-7,2	-7	-7,8	-7,8	-7,6	-7,3	-7,3	-4,9	-2,1	0,8
Мальта	:	:	-8,9	-7,4	-4,8	-7,1	-6,4	-4,6	-1,5	-2,2	-5,9	-8,2	-8,3	-7,1	-6,2	-5,4	-6
Нідерланди	5,1	5,5	6	5	4,6	3,1	2,8	2,4	3,6	5,3	6,9	8,1	7,8	6,8	5,1	5	6,6
Австрія	-1,4	-2,3	-2,8	-2,3	-1,9	-1,3	-1,1	0,4	1,2	2,2	2	2,4	2,8	3,7	3,7	3,5	2,6
Польща	:	-0,1	-1,7	-3,3	-5	-5,8	-5,5	-4	-2,8	-3,5	-3,4	-3,8	-4,1	-5,5	-5,5	-5	-4,3
Португалія	:	:	-4,2	-5,7	-7,2	-8,7	-9,8	-9,6	-8,3	-7,7	-8,4	-9,8	-10,4	-11,1	-11,2	-11,2	-9,1
Румунія	:	:	-5,9	-6,6	-5,6	-4,8	-4,4	-4,1	-4,9	-5,9	-7,6	-9,1	-10,8	-11,8	-9,7	-6,7	-4,3
Словенія	:	1,3	0,1	0	-1,2	-2,1	-1,9	-0,5	0,1	-0,8	-1,7	-2,3	-3	-4,7	-4,3	-3	-0,4
Словакія	:	-1,2	-5,7	-9,5	-8,1	-6,2	-5,8	-6,5	-7,4	-7,2	-7,4	-8,1	-7,2	-6,4	-4,7	-4,1	-1,7
Фінляндія	1,3	3,1	4,5	4,8	5,2	6,1	7,2	8,2	7,2	6,5	4,8	4,6	3,9	3,7	2,9	2,1	0,7
Швеція	:	1,9	3,1	3,8	4	4	4,4	4,6	5,6	6,1	6,8	7,2	8,1	8,8	8,4	7,5	7
Великобританія	-1,4	-1	-0,7	-0,4	-0,9	-1,8	-2,4	-2,1	-1,8	-1,8	-2,1	-2,7	-2,8	-2,4	-1,8	-2,1	-2,2

⁵³ Eurostat. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Динаміка зростання ВВП

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 (прогноз)
Єврозона	3,3	3	0,4	-4,4	2	1,5	-0,3	1
ЄС (27 країн)	3,3	3,2	0,3	-4,3	2	1,5	0	1,3
ЄС (15 країн)	3,1	3	0	-4,4	2	1,4	-0,2	1,2
Бельгія	2,7	2,9	1	-2,8	2,4	1,8	0	1,2
Болгарія	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,7	0,5	1,9
Чехія	7	5,7	3,1	-4,7	2,7	1,7	0	1,5
Данія	3,4	1,6	-0,8	-5,8	1,3	0,8	1,1	1,4
Німеччина	3,7	3,3	1,1	-5,1	4,2	3	0,7	1,7
Естонія	10,1	7,5	-3,7	-14,3	2,3	7,6	1,6	3,8
Ірландія	5,3	5,2	-3	-7	-0,4	0,7	0,5	1,9
Греція	5,5	3	-0,2	-3,3	-3,5	-6,9	-4,7	0
Іспанія	4,1	3,5	0,9	-3,7	-0,3	0,4	-1,8	-0,3
Франція	2,5	2,3	-0,1	-3,1	1,7	1,7	0,5	1,3
Італія	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,8	0,4	-1,4	0,4
Кіпр	4,1	5,1	3,6	-1,9	1,1	0,5	-0,8	0,3
Латвія	11,2	9,6	-3,3	-17,7	-0,3	5,5	2,2	3,6
Литва	7,8	9,8	2,9	-14,8	1,4	5,9	2,4	3,5
Люксембург	5	6,6	0,8	-5,3	2,7	1,6	1,1	2,1
Угорщина	3,9	0,1	0,9	-6,8	1,3	1,6	-0,3	1
Мальта	3,1	4,4	4,1	-2,6	2,5	2,1	1,2	1,9
Нідерланди	3,4	3,9	1,8	-3,7	1,6	1	-0,9	0,7
Австрія	3,7	3,7	1,4	-3,8	2,1	2,7	0,8	1,7
Польща	6,2	6,8	5,1	1,6	3,9	4,3	2,7	2,6
Португалія	1,4	2,4	0	-2,9	1,4	-1,6	-3,3	0,3
Румунія	7,9	6,3	7,3	-6,6	-1,6	2,5	1,4	2,9
Словенія	5,8	6,9	3,6	-8	1,4	-0,2	-1,4	0,7
Словакія	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,2	3,3	1,8	2,9
Фінляндія	4,4	5,3	0,3	-8,5	3,3	2,7	0,8	1,6
Швеція	4,3	3,3	-0,6	-5	6,2	3,9	0,3	2,1
Великобританія	2,6	3,6	-1	-4	1,8	0,8	0,5	1,7

⁵⁴ Джерело: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>